

Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri

Mehmet ŞAHİN^(*)
Murat GÜMÜŞ^(**)

Giriş

500 yıllık bir geçmişe sahip olan küreselleşme son 20 yıllık süreçte çok yoğun olarak yaşanan bir olgudur. 1970'lerin başlarından itibaren dünya genelinde ortaya çıkan konjonktürel, politik, kültürel, teknolojik ve teorik birçok dayanak karşılıklı etkileşimlerle dünya ekonomisinin hızlı bir küreselleşme sürecine girmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki kumanda ekonomisine dayalı rejimlerin bir bir çökmesinin de etkisiyle günümüzde küreselleşmenin hemen tüm dünyada gerek teorik gerekse pratikte kaçınılması mümkün olmadığı, sunduğu ekonomik sistemin de alternatifsiz olduğu genel kabul görmeye başlamış, hatta yerleşmiştir. Temel ekonomik sorunların çözümü için bir araç olarak gösterilen küreselleşme süreci günümüzde daha da ileri boyutlara ulaşarak kendisi bir amaç olarak görülmeye başlanmıştır. Halbuki son Asya Krizi ve az gelişmiş ülke örneklerinde görüldüğü gibi küreselleşme sürecinin kendisi de tüm olumlu yanları yanında bazı riskler de taşımaktadır. Bu nedenle bu sürecin kaçınılmazlığı-kaçınmanın maliyetlerinin

^(*) Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Biga İ.İ.B.F. Maliye Bölümü.

^(**) Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O.

büyüklüğü hayli önemlidir- dikkate alınarak, küreselleşme sürecinin risklerinin mümkün olduğunca bertaraf edilmesi gerekir. Bu bir yandan küreselleşme politikaları izleyen ulusal karar alıcıların görevi iken, diğer yandan ve asıl önemlisi küreselleşme sürecini yönlendiren ve hızlandıran IMF, Dünya Bankası ve WTO (GATT) gibi küresel yönelimli Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar'ın ve onların ardındaki gelişmiş ülkeler ve büyük sermaye gruplarının bir sorumluluğu olmalıdır. Çünkü dünyanın tekrar bir yiyemeyenler ve uyuyamayanlar çatışması yaşaması kendileri için de yararlı olmayacaktır.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni durum hakkında ve küreselleşmenin geleceği konusunda temelde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bir yanda küreselleşmeyi insanlığın ilerlemesi ve dünya üzerindeki eşitsizliklerin giderilmesi açısından büyük bir nimet sayan liberaller, diğer yanda ise küreselleşmenin modern bir sömürü biçimi olduğunu savunan küreselleşme karşıtları tezleri için önemli argümanlar sunmaktadırlar. İyimser ve kötümser görüş olarak adlandırılabilir bu iki görüşten hangisinin haklı çıkacağını elbette ki zaman gösterecektir. Fakat bugünden de bu konuda birtakım öngörülerde bulunulabilir. Geçen yüzyıl içinde de bazı ülke örneklerinde görüldüğü gibi, gelişmekte olan ülkeler küresel trendlerdeki değişimlerin getirdiği fırsat ve tehditleri doğru teşhis edip, buna göre stratejiler belirleyebildikleri ölçüde kalkınma yarışında öne çıkabilmektedirler.

1. Dünya Ekonomisinde Küreselleşme Eğilimleri

Küreselleşme yalnızca ekonomik değil, çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşme teorisi yalnız bir ekonomik teoriden ibaret değildir. Devlet teorisine, uluslararası ilişkiler teorisine, barışa, demokrasiye, küresel bir sivil toplum oluşumuna, hükümetler dışı kuruluşlara, kültürel yaşama ilişkin çeşitli önerme ve tezler içerir. Bununla birlikte ciddiye alınabilir bütün küreselleşme teorilerinin temeli ekonomiktir (Savran, 1996: 16). Bunun için birçok açıdan farklı tanımlamalar yapılabilirle beraber ekonomik anlamda küreselleşme, dünya ekonomileri arasında üretim, dağıtım ve mal ve hizmetlerin kullanımının entegrasyonu olarak tanımlanabilir (Otsubo, 1996: 117-119).

Peter F. Drucker (1996: 117-119) küresel dünya ekonomisinin başlıca özellikleri, başlıca zorlayıcı yönleri ve getirdiği bazı olanakları şu şekilde sıralamaktadır:

- 1970’li yılların başları ya da ortalarında dünya ekonomisi uluslararası olmaktan çıkıp, küresel hale gelmiştir.
- Küresel ekonomiyi biçimlendiren başlıca olgu, mal ve hizmet ticaretinden çok, nakit akışıdır.
- Küresel ekonomide geleneksel üretim faktörleri olan toprak ve emek, giderek daha büyük bir oranda, ikincil duruma düşmektedir.
- Küresel ekonomideki amaç, kar maksimizasyonu değil, pazar maksimizasyonudur. Ticaret, yatırımın bir işlevi haline gelmektedir.
- Uluslararası ekonomide etkili tek ekonomik birim ulusal egemen devlettir. Oysa, küresel dünya ekonomisinde bu türden 4 birim mevcuttur Bunlar; birbirlerine bağlı ve karşılıklı olarak bağımlıdırlar ama birbirlerinin kontrolü altında değildirler. Bu birimlerin ilki ulusal devlettir. İkincisi bölgesel işbirliği ve/veya birliklerdir. Üçüncüsü enformasyonun düzenlediği para, kredi ve yatırım akışlarıdır. Sonuncusu ise küresel teşebbüslerdir.
- Ekonomi politikası giderek daha büyük bir oranda serbest ticaret ya da korumacılık değil, bölgeler arasındaki karşılıklılık anlamına gelmektedir.
- Küresel bir ekoloji söz konusudur.
- Küresel dünya ekonomisi bir gerçeklik olduğu halde, kendisi için geçerli olan kurumlardan hala yoksundur.

Ekonomik küreselleşmenin bir envanterini çıkarabiliriz. Bunun için ekonomik küreselleşmenin ideal durumu ile ulaşılan mevcut durumu karşılaştırmak gerekir. Böylece ekonomik küreselleşmeye hangi boyutta ne oranda ulaşıldığını ne kadar ulaşamadığını görmek mümkün olur. Bu aynı zamanda küreselleşmenin mevcut darboğazlarını ve gelecekteki yönelimlerini de görmemize faydalı olabilecektir. Tablo 1.1 ekonomik küreselleşmenin envanterini sunmaktadır. Ticaretin küreselleşmesi, büyük oranda gerçekleşmiş olmakla birlikte tarife dışı ve kültürel engeller nedeniyle henüz ideal duruma ulaşamamıştır. Aynı şekilde üretim, yatırım ve organizasyonel ideolojinin küreselleşmesinde Fordist üretimin tam olarak terk edilmemesi, DDY’ın hala önemli boyutlarda olması gibi nedenlerle henüz küreselleşme tam anlamıyla başarılamamıştır. Finansal piyasaların küreselleşmesi neredeyse tam olarak gerçekleşmiştir. Emek piyasalarında ise küreselleşme henüz yetersiz bir durumdadır.

Mevcut hali ile küreselleşme, sunduğu birçok avantajlar yanında birçok olumsuz sonuçlarda doğurmaktadır. Jeremy BRECHER’in dediği gibi; dü-

Tablo 1.1 Ekonomik Küreselleşmenin Envanteri

Boyut	Küreselleşmenin İdeal Modeli	Olayların Mevcut Durumu
Ticaret	Yerler arasındaki değiş-tokuşun tam serbestliği. Belirsiz mal ve hizmet akışı	Minimum tarife engelleri. Gerçek tarife dışı ve kültürel engeller. Bölgesel neomerkantalizm
Üretim	Üretim aktivitelerindeki denge,yerel belirleyiciler olan fiziksel ve coğrafik avantajlar aracılığı ile ortaya konur	Uluslararası sosyal işbölümü teknik işbölümünün yerini almıştır. Üretimin önemli düzeyde desantralizasyonu. Malların ticarileştirilememesi
Yatırım	Enaz D.D.Yatırım, Ticaret ve üretim ittifakları yerini alır.	Uluslararası anlaşmalar birleşme anlaşmalarının yerini almakla birlikte halen D.D.Y'lar önemli düzeyde
Organizasyonel İdeoloji	Küresel piyasalara esnek cevap verebilmek	Esneklik paradigması ortodoks olmakta. Fakat gerçek sektörlerde hala Fordist pratik önemini koruyor
Finansal Piyasa	Desantralize olmuş, ani ve "durumsuz"	Küreselleşme genellikle başarılı
Emek Piyasa	Emeğin serbest hareketi. Yerel kimliğin sürekliliğini kaybetmesi	Ekonomik göç fırsatları için bireysel zorlamalar önemli.

Kaynak: Waters (1995: 94).

zensiz küreselleşme **küresel köy**'ü yeni **küresel yağma** biçimine dönüştürmektedir. Küreselleşmeyi küresel yağma haline dönüştüren kontrol dışı **küreselleşmenin yedi tehlike** işareti mevcuttur. Aynı zamanda bu yedi tehlike işareti için önerilecek yedi reçete bazı olumsuzların giderilmesini sağlayabilecektir (Brecher: 48-50). Bu tehlikeleri ve bunlar için önerilebilecek reçeteler Tablo 1.2'de gösterilmiştir

2. Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri

Küresel bazlı ekonomik, politik ve sosyal dönüşümler ülkeleri yeni bir takım spesifik fırsat ve tehditlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Tehditlere

Tablo 1.2 Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti ve Yedi Reçete

Küreselleşmenin Yedi Tehlike İşareti	Küreselleşmenin Tehlikelerine Karşı Yedi Reçete
Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş,	Uluslararası haklar ve standartların sağlamlştırılması,
Küresel durgunluk,	Küresel Keynesyenizm politikaları ile istihdam artışı sağlayarak ekonomik konjonktürün yukarı doğru döndürülmesi,
Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu,	Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere yeniden dağılımı sağlayacak politikaların yaşama geçirilmesi,
Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi,	Demokrasinin güçlendirilmesi,
Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları,	Küresel işletmelere yön verici kanunların yaşama geçirilmesi,
Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar,	Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi,
Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel mücadele.	Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek için çok taraflı düzenlemelere gidilmesi.

Kaynak: Brecher (1994/95: 48-50).

karşı savunma mekanizmaları geliştirebilen ve fırsatları iyi değerlendiren ülkeler bu değişimden önemli avantajlar elde ederken, bunu başaramayan ülkeler de ülkeler sıralamasındaki konumlarını kaybederek geri sıralara düşme riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Fırsatlar bir ülkenin küresel bazda ortaya çıkan değişimlerden ekstra kazançlar elde edebilme ihtimali olarak tanımlanabilir. Aynı şekilde tehdit ile kastedilen de bir ülkenin küresel değişimler dolayısıyla ekonomik, politik, askeri ve sosyal yönden bir takım kayıplara uğrama ya da istenmeyen durumlarla karşılaşma ihtimali olarak tanımlanabilir.

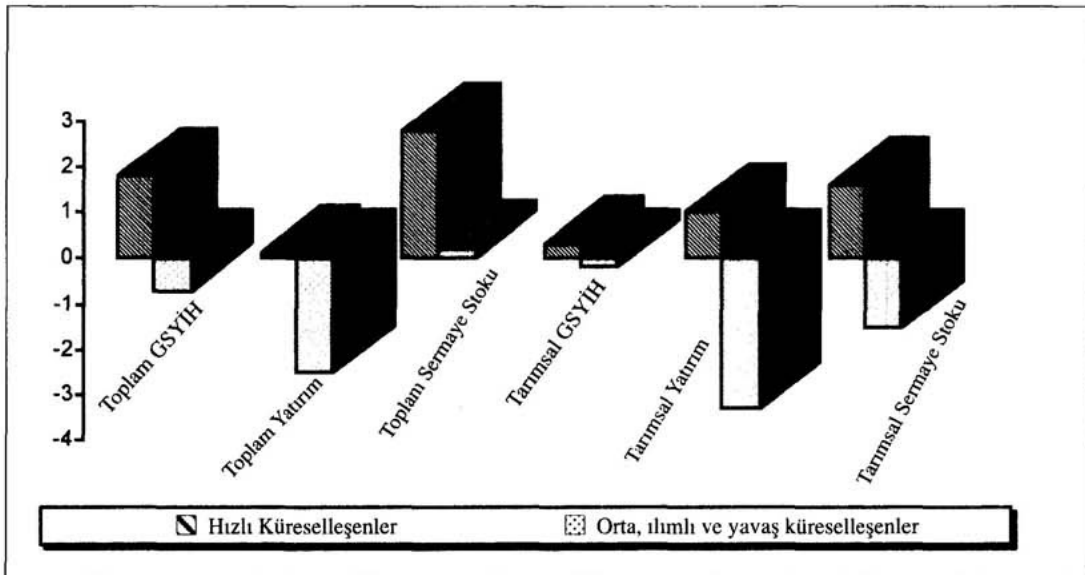
2.1. Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Küreselleşmenin Fırsatları

Hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşacakları ileri sürülmektedir. Dünya Bankası kaynaklarına göre de bu sürece

ayak uyduran ülkelerin gerçekten daha istikrarlı bir ekonomik yapıya ulaştıkları görülmektedir. 1984-93 döneminde Gelişmekte Olan Ülkeler arasında daha hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir yapı sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu dönemde daha hızlı küreselleşen ülkelerde enflasyon oranları daha düşük, enflasyondaki değişim ve enflasyon değişkenliği daha az olmuştur. Aynı şekilde bu ülkelerde reel döviz kuru değişkenliği ve GSYİH değişkenliği de daha azdır. Bütçe dengesi/GSYİH oranı genel olarak daha hızlı küreselleşenlerde daha düşük açık verirken bütçe açığındaki değişim daha fazla, bütçe dengesi değişkenliği ise daha düşük olmuştur.

Hızlı küreselleşen ülkelerde aynı zamanda çıktı, sermaye ve yatırımdaki yıllık büyüme belirgin bir şekilde büyük olmuştur. Grafik 2.1'de görüldüğü üzere, toplam GSYİH büyümesi hızlı küreselleşen ülkelerde yaklaşık yıllık % 2 iken, daha az küreselleşenlerde ortalama yıllık % (-0.7) olmuştur. Toplam yatırım büyümesi hızlı küreselleşenlerde % (0.1), daha az küreselleşenlerde % (-2.5) olmuştur. Toplam yatırımlar hızlı küreselleşenlerde % 2.8 büyürken, diğerlerinde % 0.2 büyümüştür. Tarımsal GSYİH, tarımsal yatırım ve tarımsal sermaye stokunda da benzer eğilimler yaşanmıştır.

Grafik 2.1 Bağımlı Ürün İhracatçıları İçin Çıktı, Sermaye ve Yatırımda Kişi Başına Yıllık Büyüme: 1980-1990

Not: Ürün Bağımlılığı, ihracatlarının en az yarısı ilkel mallardaki ülkeler olarak tanımlanır.

Kaynak: The World Bank (1996: 48).

Ürün bağımlı Gelişmekte Olan Ülkelerde küreselleşmenin ekonomik performansı üzerindeki etkisi ise Tablo 2.1’de görülmektedir. Hızlı küreselleşen ürün bağımlı ülkeler ürün bağımsız ülkelere yaklaşık bir performans sergilemişlerdir. Bütçe açıkları hızlı küreselleşen ülkelerde -4.29 ,yavaş küreselleşenler de ise -7.09 olmuştur. Bütçe açığı değişkenliği de hızlı küreselleşen ülkelerde daha az olmuştur. Hızlı küreselleşen ülkelerde ortalama enflasyon daha yüksek iken enflasyon değişkenliği daha az olmuştur. Kişi başına reel GSYİH büyümesi ve kişi başına yatırım büyümesi de hızlı küreselleşen ülkelerde belirgin bir şekilde daha yüksektir. Kişi başına reel GSYİH büyümesi hızlı küreselleşen ülkelerde 2.09 iken daha yavaş küreselleşen ülkelerde -1.80 olmuştur. Kişi başına yatırım büyümesi de hızlı küreselleşenlerde 3.35 yavaş küreselleşenlerde ise -7.2 olmuştur. Sonuç olarak hızlı küreselleşen ürün bağımlı Gelişmekte Olan Ülkeler, daha yavaş küreselleşen ürün bağımlı Gelişmekte Olan Ülkelerden daha iyi bir performans sergilemişlerdir. Hızlı küreselleşme bu ülkelerin ürün bağımlılığından kaynaklanan dezavantajlarını bertaraf etmiştir.

Tablo 2.1 Ürün Bağımlı Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşme, Politika ve Performans: 1984-93

GÖSTERGE	ÜRÜN BAĞIMLISI OLMAYAN GYU	ÜRÜN BAĞIMLI GYU	
		Hızlı Küreselleşen GYU	Yavaş Küreselleşen GYU
ÜLKE SAYISI	15	15	16
GSYİH'nın %'si olarak bütçe açıkları	-4.68	-4.29	-7.09
Bütçe açığı değişkenliği	2.60	2.65	5.82
Enflasyon (TÜFE)	14.00	13.94	7.25
Enflasyon değişkenliği	0.53	0.57	1.82
Kişi başına reel GSYİH büyümesi	1.24	2.09	-1.80
Kişi başına yatırım büyümesi	-0.45	3.35	-7.20

Kaynak: The World Bank (1996: 49).

Bütün bu belirtilen hususlar, dünya ekonomisine açılmanın pek çok ekonomik yararı olabileceğinin yadsınması anlamına gelmemelidir. Ülke için-

de karşılaştırılabilir bir maliyetle edinilmesi mümkün olmayan yatırım ve ara mallarının ithali, daha gelişmiş ülkelerden teknoloji transferinin kolaylaşması ve yabancı tasarruflara ulaşabilme olanağı, pek çok yoksul ülkenin kalkınmasının önündeki geleneksel engelleri hızlı bir şekilde aşmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte Dani Rodrik'in haklı olarak altını çizdiği gibi, bunlar yalnızca "potansiyel" yararlardır ve ancak ülke içinde tamamlayıcı politika ve kurumlar geliştirilirse tam olarak elde edilebilirler. Dolayısıyla, bu potansiyellerin gerçekleşebilmesi için gerekli mekanizmaların kurulması gerekir. Dengeli ve aşamalı bir dışı açılma stratejisi ülkelerin küreselleşme sürecinin olumlu yönlerinden önemli ölçüde faydalanmalarına imkan verecektir (Öniş ve Erdoğan, 2002).

2.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Küreselleşmenin Tehditleri

Küreselleşmeyi savunan görüşlerin temelinde, demokrasinin ve serbest piyasa mekanizmasının küresel olarak yaygınlaşmasının yeni bir özgürlükler ve fırsatlar çağı açacağı anlayışı yatmaktadır. Bu yaklaşımın ekonomik temelini oluşturan neoliberal iktisadi yaklaşım, referans olarak bireyci felsefeyi ve müdahale olmaksızın kendiliğinden koordine olacağına inanılan piyasa mekanizmasını almaktadır. Bu görüşü savunanlar, kısa dönemde bazı problemleri olsa da, müdahale edilmeyen bir piyasanın uzun dönemde herkes için olumlu sonuçlar yaratacağını öngörüyorlar. Dolayısıyla bu görüşü savunanların beklentisi, gerek geride kalan ülkelerin gerekse de her ülkenin kendi içinde geri kalanların, zaman içinde öndekileri yakalayacağıdır. Ancak yaşadığımız küreselleşme sürecinde bu beklentinin gerçekleşmediği, aksine ulusal ve uluslararası gelirin çok eşitsiz bir şekilde dağıldığı ve zenginlerle yoksullar arasındaki gediğin giderek daha da büyüdüğü görülmektedir (Öniş ve Erdoğan, 2002).

Gelişmekte olan ülkeler, bilgi çağının bilişim altyapısına sahip olmadıkları gibi, bilgi çağının, personel, kurumsal ve maddi altyapısına yeterli düzeyde sahip değillerdir. Bu nedenle küreselleşmenin etkisiyle bu ülkelerin gelişmiş merkez bölgelerinde bilgi yoğun bir yaşama geçilirken sanayi toplumlarında olduğu gibi ikili hatta üçlü bir ekonomik yapı ortaya çıkacaktır. Üçlü yapının hızlanan entegre bir kalkınma sürecine dönüşebilmesi özellikle bilişim, personel ve kurumsal altyapı donanımları ile buna paralel olarak sanayi ve bilgi sektörlerinde önemli bir birikimin olmasına bağlıdır. Bilgi sektörü, bilişim altyapısı, sanayileşme, personel ve kurumsal altyapıdaki olumlu ve dinamik gelişmenin, olumsuz gelişmeleri aştığı sektör ve yörelerde kendi kendini besleyen gelişme süreci yaşanabilecektir. Bu aşamadan

sonra, bilgi teknolojilerinin yarattığı hızlı gelişim potansiyeli ile, üçlü yapıya dayalı gelişmeyi daha kısa sürede aşmak olasıdır. Bu noktada bilgi toplumunun entegre gelişmeyi besleyici gücünün, sanayi toplumundakinden daha yüksek olduğu vurgulanmalıdır. Sanayi toplumunun mekanik ilişkilerine karşın, bilgi toplumunun ve bilgi üretiminin etkileri, sinerjik özellik göstermektedir. Diğer bir deyişle, sanayi toplumunda genellikle "ölçeğe göre sabit getiri" daha ağırlıklı iken, bilgi toplumunda "kümülatif ya da sinerjik etki" nedeniyle sürekli "artan getiri" mekanizması işleyeceğinden, daha hızlı bir gelişme süreci yaşanabilecektir. Ancak bu noktada, gelişmiş ülkelerde de aynı sinerjik etkinin işlediği unutulmamalıdır (Erkan, 1998: 147).

Ulusal refah için küreselleşmenin tüm yararlarına rağmen ulus içinde belirli gruplar için uyum maliyetleri vardır. Küreselleşme bu anlamda kazanan ve kaybeden kesimler ortaya çıkarır (Slaughter ve Swagel, 1997: 4). Bu anlamda gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde küreselleşme emek piyasalarında bir rahatsızlık yaratır. Bununla birlikte, emek piyasası henüz mal ve sermaye piyasaları gibi küreselleşmese de, ticaretin artması ve Çok Uluslu İşletmelerin talepleri doğrultusunda nitelikli işgücü ya da beyin göçü giderek hızlanıyor. Küresel dünya, ulus devletleri aşan uluslarüstü gücü sayesinde topraktan bağımsız bir devlet niteliği kazanarak toprak mülkiyetini değiştiriyor ve emeği de hareketlendiriyor (Altan, 1998: 32). İşin özü; emek küreselleşmeden önemli oranda etkilenirken kendisinin küreselleşmeye katkısı yok denecek kadar sınırlıdır. Emek küreselleşmeden etkilenmektedir. Yalnızca GOÜ'de değil, birçok gelişmiş ülkede de, artan küreselleşme endişe ile izlenmektedir. Çünkü, bu ülkelerde de, küreselleşme nedeniyle ücretler ve istihdam düşmektedir.

Yeni üretim sistemleri, gelişmekte olan ülkelerde kitlesel işsizliğe yol açmaktadır. İstihdamın azalışında otomasyonun parça parça ve düzensiz bir şekilde yapılması, teknoloji transferinin denetimsiz ve dağınık olması, ithal teknolojilerin yeni istihdam alanları yaratma yönünde uyarlanıp gerçekleştirilmemesinin de payı vardır. Aynı şekilde yeni teknoloji ile ortaya çıkan teknolojik küreselleşme, küçük işletmeciliğin yaygın olduğu, işgücü piyasası parçalı ve yeterince senek olmayan, çalışanları her türlü sosyal güvenlik ve sosyal haklardan yoksun bulunan az gelişmiş ülkelerde emek üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır. Bu süreç çalışanların henüz yeni yeni kazanmaya başladıkları ekonomik ve sosyal haklarda bir geriye dönüşü başlatabilecek niteliktedir (Eser, 1995: 10).

Finansal piyasaların küreselleşmesine paralel olarak GOÜ'e olan kay-

nak akımlarında da bir takım değişmeler olmuştur. Sermaye bu ülkelere kredi şeklinde değil başka şekillerde gelmektedir. Bu durum doğrudan dış yatırım ve portföy yatırımları göz önüne alındığında izah edilebilir bir hal alır. 1980’li yıllardan itibaren Doğrudan Dış Yatırımlar (DDY), 1987’den itibaren de portföy yatırımları önem kazanmaya başlamıştır. 1970 yılında DDY’ların toplam içindeki payı % 20 iken bu oran 1980’de % 5.9; 1988’de % 26.9; 1995’te % 39 olmuştur. Portföy yatırımları da 1987’den sonra önem kazanarak 1988’de % 1.4 ‘ten 1995’te % 9.5’e yükselmiştir. 1980’de DDY ve portföy yatırımlarının toplam payı 5.9’dan 1995’te % 48.5’e çıkmıştır. Yani, günümüzde GOÜ’e giden toplam uzun dönem net kaynak akımlarının yaklaşık yarısı DDY ve portföy yatırımlarından oluşmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi (dış finansal serbestlik) tasarrufların sermaye darboğazı çeken ülkelere akmasına neden olacaktır. G.O.Ü.’de mali baskının ortadan kalkması faiz oranlarını yükselteceğinden bu ülkelere sermaye akışı –dış finansal serbestliğin sağlanması ile- kaçınılmaz olacaktır. Bu süreç küresel düzeyde faiz oranlarının eşitlenmesine kadar devam edecektir. Bu bağlamda, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ulusal düzeyde gerçekleştirilen ticari ve mali serbestleşmenin adeta doğal bir sonucudur. Kaldı ki, piyasa dostu serbestleşme tezinin altında yatan neoklasik düşüncenin dünya ölçeğinde etkinliğin peşinde olduğu ve bunun için serbestleşmenin tüm alanlara yayılmasını hedeflediği de biliniyor (Berksoy, 1993: 54).

Dış finansal serbestleşmenin en belirgin faydası, tasarrufların küresel düzeyde etkin dağılımının gerçekleşmesidir. Bu dağılım kaynakların üretken kullanımını sağlar, ekonomik büyümeyi hızlandırır. Hükümetler ve yerli özel işletmeler elde ettikleri kaynakları yatırım ve ticaret amacıyla kullanarak, çokuluslu işletmelerde doğrudan yatırımlar gerçekleştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir. Uluslararası ekonomi çerçevesinde ise portföy dağılımı ve risk yönetimi açısından daha fazla olanaklar ortaya çıkmaktadır. Diğer yanda finansal liberalleşmenin getirdiği iki önemli risk bulunmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası sermaye hareketlerinin makroekonomik politikalara, bankacılık sistemine ve beklenmedik ekonomik, politik gelişmelere aşırı duyarlı olmasıdır. Bu faktörlerdeki olumsuz gelişmeler sermaye kaçışına, olumlu gelişmeler ise sermaye akımına neden olmaktadır. Yani doğru politikalar ödüllendirilirken yanlış politikalar da cezalandırılmaktadır. Sermaye kaçışı yerli paranın aşırı değer kaybına neden olarak finansal krizleri ortaya çıkarıyor. İkinci risk ise, özellikle yanlış politikalara tepkinin aşırı boyutlara ulaşması ve bazen gereğinden çok uzun

sürmesidir. Bunun bir uzantısı da bir piyasa ya da ülkedeki tepkinin bulaşıcı etkiler (contagion effects) yoluyla diğer piyasa ve ülkelere yayılmasıdır (Aslanoğlu, 1998: 30).

Aynı şekilde iç finansal serbestleşmenin de bir takım riskleri bulunmaktadır. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz (Yentürk, 1997: 55):

- Öncelikle iç finansal serbestlikten beklenen faydanın ortaya çıkması için öncelikle ikame etkisinin (gelecekteki tüketimin şimdiki tüketimi ikame etmesi) gelir etkisini (gelecekteki gelirin şimdiki tüketimi arttırması) bastırması gerekir.
- Faiz oranının yükselmesi kamu borcunun yüksek olduğu GOÜ'de özel kesim tasarruflarını yükseltirken, kamu tasarruflarını azaltacağından ortalama tasarrufların artmasını beklemek yersizdir.
- Faiz oranının yükselmesi ile birlikte ortaya çıkacak olan değişme fonların enformel sektörden formel sektöre kaymasıdır. Bu ise toplam tasarrufların artması demek değildir.
- Yüksek faizler, şirketlerden (tasarruf eğilimi yüksek kesimlerden) rantiyelere (tasarruf eğilimi düşük kesimlere) bir gelir transferi yaratarak ortalama tasarruflarda bir düşmeye neden olacaktır.
- GOÜ'de enflasyonda artış ve gelirden hızlı düşmelerin yaşandığı yapısal uyum programlarının başlangıç dönemlerinde faiz oranının yükselmesi, parasal yanılğı nedeniyle reel (hatta nominal) faiz gelirinin tüketilmesine neden olabilmekte ve toplam tasarrufların azalması gibi bir sonucu ortaya çıkarabilmektedir.

İç ve dış finansal serbestleştirme döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte "Sıcak Para", 1980-1990'lı yıllara damgasını vurmuştur. Yapısal uyum politikası, finansal serbestleşmenin kaynak sıkıntısı çeken ülkelere dış kaynak akışı ile bu ülkelerde döviz darboğazının giderileceği, büyümenin hızlanacağı, yatırımların artacağı gibi faydalar sağlayacağını öngörmektedir. Halbuki, bu tür faydalar da sağlamakla birlikte finansal serbestleşme döviz işlemlerinin serbestleşmesiyle sermaye hareketlerinin daha çok kısa vadeli ve spekülatif amaçlı olduğu görülmektedir. Sıcak para ya da Serseri Para da denen bu sermaye 1990'lı yıllarda kendisi de bir tür istikrarsızlık kaynağı haline gelmiştir.

Politika yapımcılar, dünya ekonomisine entegrasyonun tek başına uzun vadeli büyüme getirmeyeceğini anlamalıdır. Dışa açılmayı, açık ve tutarlı yerel yatırım stratejisi gibi diğer politikalarla tamamlamalıdır. Açılmanın

kaliteli yerel çatışma yönetimi kurumlarının önemini arttırdığını ve bu tür kurumları güçlendirmek için standart ekonomik çarelerin ve uyarlanma politikalarının ötesine geçen reformların gerektiğini anlamalıdır. Hükümetler ve politika danışmanları uluslararası ekonomik entegrasyonu kendi içinde bir amaç olarak düşünmekten vazgeçmelidirler. Gelişmekte olan uluslar dünya ekonomisinde küresel pazarların ya da çok taraflı kurumların belirlediği şartlarla değil, kendi şartlarıyla yer almalı (Rodrik, 2000: 29).

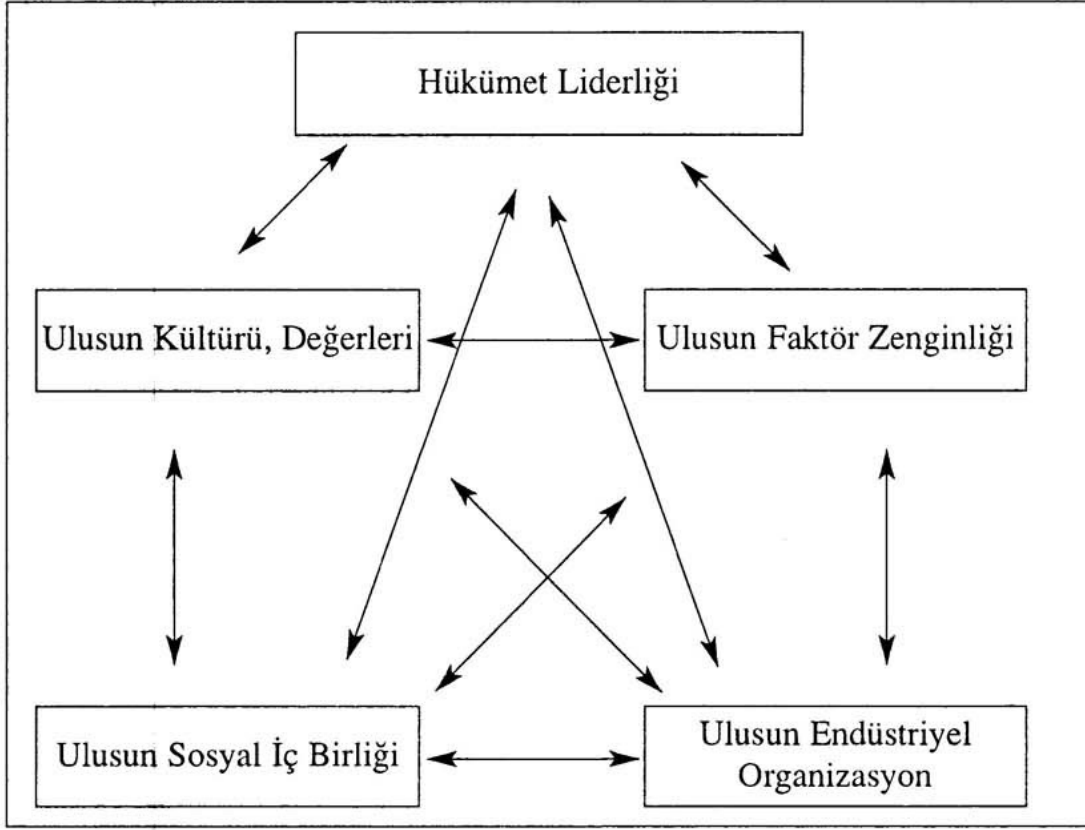
Bir ülkenin küresel fırsat ve tehditlerden rekabetçi üstünlük kazanarak çıkması için öncelikle ulusal güç ve zayıflıklarının belirlenmesi gerekir. Daha sonra ise ulus açısından fırsat ve tehditler açık olarak belirlenmelidir. Ülkenin fırsatlardan yararlanmak için geliştireceği stratejik hamleler için, güç ve zayıflık analizi, ile fırsat ve tehditler analizi yapıldıktan sonra ulusun yetenekleri göz önünde bulundurularak bu hamlelere girilmelidir.

Sonuçta fırsatlar gelir ve gider. Uluslar doğru bir zamanlamayla bu fırsatlardan yararlanmayı bilmelidirler. Aynı şekilde, tehditlerden de korunmak için önlemlerini zamanında almalıdırlar. Bu konuda asıl görev elbette ki politika yapıcılarına düşmektedir. Politika yapıcıları küresel trendlerden kaynaklanan fırsat ve tehditleri zamanında ve doğru olarak tespit edip, ulusun yetenekleri doğrultusunda gerekli stratejileri belirleyip uygulamaya koymalıdır. Bu yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de ulusun yetenekleri ile fırsat ve tehditler doğrultusunda belirlenen politikaların birbiriyle örtüşmesi gerekir. Ulusların karşılaştıkları fırsatları değerlendirme ya da karşı karşıya kaldıkları tehditlerle mücadele edebilmeleri, doğal yeteneklerine bağlı kalmakta (Kotler ve diğerleri, 2000: 113-114).

3. Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsatları, Tehditleri ve Alternatif Stratejiler

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu, "yarı-çevre" veya "yükselen piyasalar" olarak tanımlayabileceğimiz az sayıda ülke bugün gelişmekte olan ülkeler arasında neoliberal küreselleşmeden en fazla fayda sağlama potansiyeline sahip ülkeler olarak nitelendirilebilir. Ancak söz konusu ülkelerin birçoğunda kısa vadeli sermaye akışlarına bağımlı yapay bir büyüme süreci gerçekleşmektedir. Kısa vadeli sermaye akışlarının ülkeyi terk etmesi durumunda ortaya çıkan finansal krizler, reel ekonomide kalıcı tahribatlara yol açabilmektedir. Ortaya çıkan olumsuz etkiler ekonomik yapının ötesinde sosyal dokuyu da bozucu niteliktedir. Böyle durumlarda işsizlik ve buna bağlı olarak yoksulluk artmakta, sosyal yardımlar sınırlanmaktadır. Kriz ortamında en kolay kısılan harcamalar ise sağlık, eğitim, yatırım gibi sosyal

Şekil 2.1 Ulusun Yeteneği

Kaynak: Kotler ve diğerleri (2000: 114)

niteliği ağır basan ve bir ülkenin gelecekteki yaşam kalitesini belirleyen alanlarda olmaktadır (Öniş ve Erdoğan, 2002).

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak diğer gelişmekte olan ülkelerle hemen hemen benzer dezavantajlara sahiptir. Bununla birlikte birtakım önemli fırsatları da mevcuttur. Türkiye özellikle jeostratejik konumu nedeniyle gelişmiş lider ülkelerin vazgeçemeyeceği bir ülkedir. Bu ise gelişmiş ülkeler karşısında önemli pazarlık gücünün olmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda önemli bir blok olan Avrupa Birliği'ne girme aşamasına gelmiş bir ülkedir. AB'ne katılımı durumunda diğer ülkelere karşı önemli bir rekabet üstünlüğü kazanmış olacaktır. AB süreci bilgi toplumu olma yolunda ister istemez Türkiye'nin birtakım politikaları ve standartları benimseyip uygulamasına neden olacaktır.

Yeni ekonomi ile ortaya çıkan bıçak sırtı denge ve ani finansal krizler ciddi darboğazları olan Türkiye için önemli bir tehdittir. Nitekim son 2001

Krizinde Türkiye önemli yaralar almıştır. Bununla birlikte bu krizler karşısında uygulanan yapısal dönüşüme dönük politikalar ülkenin mevcut kırılan ekonomisinin yeni ekonominin gereklerine uygun hale gelmesine neden olmaktadır. Yani son kriz göstermiştir ki, bilgi toplumu olma yolunda politikacıların yapması gereken fakat politik kaygılarla yapmadıkları uygulamaları kriz bir oranda yaptırmaktadır.

Türkiye 1980'li yıllarda yapısal ekonomik sorunlarını çözmek ve istikrar içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek için girdiği dışa açılma çabalarından dışa önemli oranda açılmış bir ekonomi olarak bugüne gelmiştir. Bununla birlikte dışa açılmanın gerekçesi olan yapısal sorunları çözüp istikrar içinde kalkınma hedefine ulaştığını söylemek mümkün değildir. Gerçi 1980 öncesine göre gerek istikrar, gerek büyüme ve yapısal sorunlar konusunda önemli ilerlemeler sağlamakla birlikte, bu alanda ulaştığı seviye yeterli değildir. Bu politikalar belirlenirken örnek alınan Uzakdoğu ülkelerinin başarılarından hayli uzak bir başarı sağlanmıştır. Türkiye 21.yüzyılda küresel bir dünya gücü olmak için küreselleşmede ulaştığı boyutların nimetlerini en iyi şekilde değerlendirerek 1980'lerde başlattığı reform hareketlerini "ikinci kuşak" reformlarla desteklemelidir. Bu anlamda daha istikrarlı bir ekonomik kalkınma için daha çok dışa açılma politikalarının izlenmesi gerekirken bu da daha çok küreselleşme anlamına gelmektedir.

Türkiye açısından daha sağlıklı küreselleşmeye dönük politika önermeleri şunlar olabilir:

- 1) Uruguay Turu sonucu getirilen kurallar nedeniyle-hatta bunlar dikkate alınmadan da piyasa ekonomisi felsefesi gereği olarak-rekabet yasalarına işlerlik kazandırılmalı, fikri mülkiyet hakları güvenceye alınmalı, özelleştirme ve deregülasyon faaliyetleri hızlandırılmalı, WTO kurallarına uygun bir ihracatı teşvik mekanizması kurulmalıdır.
- 2) Ekonomik reformları gerçekleştirmek için politik istikrarın sağlanması şarttır. Bunun için, Seçim ve Siyasi Parti Kanunları'nda değişiklikler sağlanarak istikrarlı bir politik ortamın yaratılması gerekir.
- 3) IMF ve Dünya Bankası yeni bir politika olarak, üye ülkelere, uluslararası piyasalarda güven tesis etmek için rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede daha çok önem vererek, kurumsal reformu gerçekleştirmelerini talep etmektedir. IMF, bundan böyle, yolsuzlukla mücadelede başarısız olan ülkelere verdiği desteği keseceğini ilan et-

mektedir. Rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele kararlı bir şekilde yürütülerek ekonomik ve politik kirlenmenin de önüne geçilmelidir.

- 4) IMF ve Dünya Bankası'nın son yıllarda en çok üzerinde durdukları konu, devletin küçültülerek daha etkin bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Daha küçük fakat daha etkin bir devlet mekanizması Türkiye ekonomisindeki sorunların çözümü için temel şarttır. Devlet ekonomide yöneten değil yönlendiren bir konumda olmalıdır.
- 5) Artan küreselleşme bankacılık, döviz kuru, faiz oranları alanında ya da menkul kıymet piyasalarında ortaya çıkan krizlerin hızla diğer ülkelere yayılmasına yol açarken, hasarı kaldıramayacak durumda olan ülkelerin mali açıdan çökmesine yol açmaktadır. Türkiye bu etkilerden korunabilmek için uyguladığı sıcak para politikasından vazgeçerek, dış kaynak ihtiyacını daha çok doğrudan dış yatırımlarla karşılamının yollarını geliştirmelidir. Ekonomide dolarizasyonun önü alınarak döviz krizlerinden korunmaya çalışılmalıdır.
- 6) Ülkeler, ancak küresel düzeyde rekabet özelliği kazandıkları oranda anlamlı bir noktaya ulaşabilirler. Dahası gelecek ufku yaratırlar (Mortan, ?:19). Rekabet gücünü artırmak için özellikli sektörler belirlenerek katma değeri yüksek yeni sektörlerle yatırım yapılması teşvik edilmelidir. Bu sektörlerde özel sektörün ve teşviklerin yetersiz kaldığı durumlarda, devlet doğrudan kendisi faaliyette bulunmalıdır.
- 7) Türkiye adeta yastık altı yatırımlar cenneti haline gelmiştir. Ülke bir yanda kaynak sıkıntısı çekerken diğer yanda büyük miktarda tasarruf bu şekilde atıl halde tutulmaktadır. Tasarrufların verimsiz altın, döviz, gayri menkul gibi varlıklar yerine sermaye piyasası araçlarına yatırılması teşvik edilmelidir.
- 8) Küresel dünyada ekonomik kalkınmanın temel direği bilgidir. Bu nedenle eğitim ve araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmaları daha fazla teşvik edilmelidir. Ekonomik kalkınma için beşeri sermaye temel kabul edilmelidir.
- 9) Tek bir küresel ekonomi için ortak anayasa olarak nitelendirilen, çok uluslu işletmelere hükümetlerin politik ve ekonomik kararlarından ve toplumsal huzursuzluklardan dolayı uğrayacakları zarardan ya da bir kar fırsatının kaybından dolayı devletlerden tazminat alma

hakkı getiren Çoktarafli Yatirim Anlasmasi'nin (MAI) ileride alacagi bicim goz onune alinarak dogrudan dis yatirimlarla ilgili gerekli duzenlemeler bir an once yapilmalidir. Daha saglikli bir disa acilma ve kureselleseme icin bir yandan yabanci isletmelerle yerli isletmelerin daha fazla birlesmeye gitmesi, diger yandan da Turkiye icindeki yabanci isletmelerin sayisinin artırilmasi gerekir.

- 10) Dani Rodrik'in dediği gibi; küreselleşmenin yan etkileri, küreselleşen ekonomide zenginleşenlerle zenginleşmeyenler, bu sürecin değerlerini paylaşanlarla buna karşı çıkanlar ve bu sürecin içerdiği risklere karşı kendilerini koruyabileceklerle koruyamayacaklar arasında yeni bir takım sınıfsal bölünmeler yaratabilmektedir. Ekonomi politikalarını uygulayanlar dışarıya yönelik serbestleştirme politikalarına paralel olarak içeride, kaybetme riski taşıyan gruplar için gelir sağlama, eğitim ve sosyal sigorta stratejileri geliştirmelidirler (Özel, 1997: 14).
- 11) Küresel bir dünyada istikrarlı büyüme ancak sağlam bir demokratik ortamda gelişebilir. Bu nedenle demokrasinin koşullarının da bütün yönleriyle yaşama geçirilmesi gerekir.

Sonuç

Dünya ekonomisinin artan küreselleşmesi ve küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik ilişkiler, ülke içi ve ülkelerarası kaynak dağılımı üzerinde kısa ve uzun dönemli etkiler yaratacaktır. Bu değişimin ulusal ve uluslararası güç dağılımı ve dolayısıyla sosyal yapılar ve politik süreçler üzerinde etkili olması kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim bu etkileri günümüzde de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Ekonomi teorisindeki, sosyal, kültürel ve politik düşünce ve pratiğindeki ve uluslararası ilişkilerdeki birçok oluşum bu değişimi hissettirmektedir. Hızlı küreselleşme hızına ulaşan Asya ülkelerinin uluslararası arenadaki ağırlığı artmışken bu ülkelerde baş gösteren ve halen devam eden –temelinde küreselleşmenin yattığı- ekonomik ve politik kriz bu ülkeleri tekrar IMF, Dünya Bankası ve yapısal uyum politikalarına döndürmüştür. Böylece bu ülkelerde Küreselleşme-Yapısal Uyum Sarmalı iyice açığa çıkmıştır.

Küreselleşme söylemlerindeki tüm umutlara rağmen, bugüne kadar küreselleşmenin yararları kadar birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirdiği iyice açığa çıkmıştır. Özellikle tabandan gelen küreselleşme karşıtı

dalgaya rağmen devlet destekli küreselleşme politikalar hemen tüm ülkeler tarafından uygulanmaya devam etmekte. Bununla birlikte bazı ülkelerin bu süreçten birtakım avantajlar elde ederken diğerlerinin bazı risklere maruz kaldığı da ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinin potansiyel fırsat ve tehditlerini iyi kavrayıp bu değişime göre uygun politikalar uygulayan ülkeler bu süreçten avantajlı çıkabileceklerdir. Bunun gerçekleşmesi için de politik ve ekonomik karar alıcıların bir yandan küresel trendlerdeki dönüşümleri diğer yandan da, ulusun zayıf taraflarını ve yeteneklerini iyi analiz etmeleri gerekir.

Türkiye de özellikle 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme dalgasına hızla dalmış ülkelerdendir. Geçen 22 yıllık sürede Türkiye uyguladığı politikalarla stratejik anlamda önemli avantajlar yakalamış olmakla birlikte, henüz temel sorunlarını halledebilmiş değildir. Daha da önemlisi küreselleşmeden kaynaklanan yeni birtakım sorunlarla baş başa kalmıştır. Bize göre bunun temel nedeni küreselleşme rüzgarını yakalamak isterken karar alıcıların Türk ulusunun yetenekleri ile küresel trendleri iyi analiz edip buna uygun kararlar almamalarıdır. Sonuç olarak Türkiye kendi özgün koşullarını göz önüne alarak küreselleşmeye yönelmelidir. Biran önce gerekli reformları gerçekleştirerek tekrar Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara olan bağımlılığından kurtulmalıdır. Çünkü bu kuruluşların önerdiği politikalar, ülkenin özgün koşullarını dikkate almadan standart reçeteler sunmaktadır.

Kaynaklar

- ALTAN, Mehmet, "Savunma da Globalleşebilir mi", **Power**, (Ocak 1998)
- ASLANOĞLU, Erhan "Finansal Liberalleşme ve IMF", **Ad Business-Notebook**, (Ocak 1998)
- BERKSOY, Taner, "Kur, Faiz Kısıkağı", **Görüş**, (Mart 1993)
- BRECHER, Jerwy, "Global Village or Global Pillage?" **World Politics 94/95**, Annual Editions (Editor Helen E. PURKITH)
- DRUCKER, Peter F., (Çev. Birtane KARANAKÇI), **Yeni Gerçekler**, T. İş Bankası Yayınları Tarih Dizisi: 25 Ankara 1996
- ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 1998
- ESER, Uğur, "Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 6, Sayı 17, Yaz 1995
- KOTLER, Philip, JATUSRIPITAK Somkid, MAESINCEE, Suvit, **Ulusların Pazarlanması (Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım)**, (Çev: Ahmet BUĞDAYCI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000
- MORTAN, Kenan, **Tatbiki İktisat**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ya. No:325, Eskişehir
- OTSUBO, Shigeru, **Globalization-A New Role for Developing Countries in an Integrating World**,The World Bank, Policy Research Working Paper 1628, 1996
- ONİŞ Ziya ve ERDOĞDU M., (2002). "11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme" Foreign Policy (Turkish Edition) Vol. 19 (January/February 2002). [http://home.ku.edu.tr/~zonis/11%20 Eylul.rtf](http://home.ku.edu.tr/~zonis/11%20Eylul.rtf)
- ÖZEL, Soli, "Küreselleşme", **Gazete Pazar**, 20 Temmuz 1997
- RODRİK, Dani, **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli?**, (Türkçesi: Sultan GÜL), Sabah Kitapları 107, Çağdaş Bakışlar Dizisi 27, İstanbul, Ocak 2000
- SAVRAN, Sungur, "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?", **Sınıf Bilinci**, (Kasım 1996)
- SLAUGHTER, Matthew J. and SWAGEL, Phillip , "Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?", **Economic Issues** ,Washington D.C., 1997
- YENTÜRK, Nurhan, "Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkiler", **İktisat Dergisi**, (Nisan-Mayıs'97)
- The World Bank, **Global Economic Prospects and The Developing Countries**,The World Bank, Washington D.C., 1996
- WATERS, Malcolm, **Globalization**, Routledge, London, 1995